

Ե Ր Զ Ա Ն Կ ՈՒ Թ Ե Ա Ն ՈՒ Ղ Ի Ն⁽¹⁾

Երջանկութեան մասին գրուած բազմաթիւ երկերու մէջ, Փրօֆ. Վ. Փոշէի սոյն գործը, գիտական եւ հոգեբանական արդի տուեալներու համաձայն գրուած ըլլալուն համար, առաջնակարգ տեղ ձը ունի եւ յոյժ հետաքրքրական եւ կարեւոր աշխատասիրութիւն ձըն է: Ամէն անոնք, նոյն իսկ գիտական ընտրանիէն, որ բաւականաչափ տեղեակ չեն ճարգկային ներծորային գեղձերուն ֆիզիքականին վրայ թողուցած ազդեցութեան, օրկանիզմի հոգեկան եւ բնախօսական վիճակներու փոխ-լարարեցութեան, որ ծանօթ է մանաւանդ Տէժըրինի եւ Տիւպուա տը Պէրնի աշխատանքներէն ի վեր, պիտի չկրնան ըստ արժանւոյն գնահատել սոյն գործին մէջ արտայայտուած այլ եւ այլ գաղափարներն ու տեսութիւնները: Հոգեբանական լայն ձեւարկով, բնախօսական նոր հասկացողութեամբ միայն ծոտեւալու է այս գրքին:

Ի՞նչ համար անձնագէտ խիստ հետաքրքրական պարագայ ձը կայ հոն, որ է հոգեբուժութեան լայնօրէն նկատի առնուիլը, ո՛չ միայն հոգեկան եւ ջղային, ա՛յլ նաեւ օրկանական հիւանդութիւններու պարագային մէջ, եւ հոգեբուժութիւնը կը կազմէ գրքին գրեթէ զլիսուոր հիծը: Ընդհանուր պատերազմի պահուն եւ անկէ վերջ, առանց առաջնորդուած ըլլալու Պերլյետսի եւ Տիւրվիլի աշխատանքներէն, հոգեբուժութեամբ այնպիսի գարձանայի արդիւնքներ ձեռք ձգած էինք որ չէինք վարանած բազմաթիւ հիւանդներու վրայ զայն կիրարկելու եւ նոյն իսկ 1923ին Փարիզի հայ բժշկական ժողովին առջեւ ձեր մեթոտները պարզելու: Բնականաբար Փրօֆ. Վ. Փոշէի Հեղինակաւոր ձայնը այլ եւս ոչ մէկ կասկած չի ձգեր հոգե-

բուժութեան արդիւնքներու մասին այս Ժիւզիլի նկատմամբ անսարքեր եղողներուն քով:

Ենթահարեւիլի է Տօքթ. Լ. Գրիգորեանը Փոշէի մտքերը գնահատել կրցած եւ զանոնք հասկնալի եւ սահուն կերպով ձը մերկններուն ծանօթացուցած ըլլալուն համար: Կ'արժէ ուրեմն ծօտէն ճանչնալ այս աշխատանքը:

Անփոփոմը զոր կուտայ Գրիգորեան, կը բաղկանայ 95 էջերէ, մաքուր տպագրութեամբ եւ ընտիր թղթի վրայ: Մէկ խօսքով կարելի է ըսել որ բնագրին ամբողջական պատկերը որ ամփոփուած է ստուար հատորի ձը մէջ՝ բազկացած 410 էջերէ, գլխաւոր եւ յատկանշական գծերով կ'երեւի Գրիգորեանի համառօտագրութեամբ, ուր հակիրճ եւ սեղմ ճուաքէ ձը վերջ, կայ Հեղինակին յառաջաբանը, նոյնքան կարճ եւ յստակ, ներկայացնելով շարք ձը ճշմարտութիւններու խորաթափանց պատկերը: Ընտանենէն սակի ուշագրաւ է սա իմաստուն նախադասութիւնը՝ «Կեանքի մէջ յաջողելու համար, պարագաներուն տէրը պէտք է ըլլայ, պարագաներուն տիրելու համար պէտք է ինքն իր տէրը ըլլալ»:

Ա. զուեթը յատկացուած է յաջողութեան եւ երջանկութեան դաղտնիքին: Սա հետագայ տողերը կ'արժէ որ անէն ճարգ իր ուղիղին մէջ ձիշտ թարմ պահէ. «Առողջութիւն ձեռք բերելու համար, պէտք է իմաստութեամբ սնուցանել եւ վարել ճարգկային մեքենան: Թաշտղու համար պէտք է կրթել ձեր լաւ ընդունակութիւնները եւ թողուլ որ քանան մեր ժառանգական ճողութիւնները: Երջանկութիւնը արդիւնք է առողջութեան եւ յաջողութեան: Չկայ առողջութիւն առանց լաւ հոգեկան վիճակի, չկայ ճշմարիտ իմաստութիւն, չկայ հաստատուն նկարագիր, եթէ ձերմտն զարձողութիւնները խնդարուած են: ... Ամէն ճարգ ունի ֆիզիքական եւ բարոյական ուժերու դրամադուել ձը, որ կը բաւէ յաջողելու, այսմանով որ գիտակցի թէ ունի այդ ուժերը եւ ջանայ զարգացնել զանոնք իր տենչերուն»

(1) Տօքթ. Վիկթօր Փոշէ, «Երջանկութեան Ուղիղ կամ մարմնական եւ հոգեկան առողջութեան գաղտնիքը». Անփոփեց՝ Տօքթ. Լ. Գրիգորեան:

եւ փափաքներուն համեմատութեամբ») Ասիկա Ա-
մերկայիներու մարդկային մեակով ըստածն է :

Փիղիքական վերակրթութեան բաժնին մէջ, Վ. Փոշէ հինգ բառով հինգ խորհուրդ կուտայ (խօսքը իրն է). «խմեցէք, ծածեցէք, շնչեցէք, ծոծ պահեցէք եւ վերջապէս վստահութիւն ունեցէք» եւ զանոնք հասկնալի եւ հետաքրքրական ձեւով մը կ'ընդլայնէ: Վստահութեան մասին կ'ըսէ հետեւեալը. «Հետեւաբար անէն անգամ որ կը յուսահատինք, այլ եւս առողջութեան չենք հաստատար, մեր ենքազիսակից միտք մեր կարգումածին կուսայ վնասակար հրամաններ, որոնք կը սեւականացնեն մեր անհանգստութիւններ, ճոյն իսկ մեր մարմնական աւերները:»

Ահա թէ ինչո՞ւ համար բժշկութեան հիմք, հիւանդին՝ իր կատարեալ զարմանման նկատմամբ խոր վստահութիւն ներշնչելու մէջ կը կայանայ, եւ Վ. Փոշէ իրաւագիտէն կ'աւելցնէ. «Ձեր ուղեղը յաջողութեան մասին ձեր ունեցած հաւատքին զետեղելու պիտի հրամայէ որ ձեր ներքին գործողութիւններ բնականօրէն կերպով կատարուին:»

Բարոյական-հոգեկան կրթութեան վրայ խօսած պահուն կը մասնանշէ չորս թերութիւններ որ կը վնասեն առողջութեան եւ յաջողութեան: Այս թերութիւններն են՝ Ա. — Դիւպլոպութիւնը (զարծանելի միայն հոգեբուութեամբ): Բ. — Վախը, երկշտուութիւնը, մտահոգութիւնը գոր կը կոչէ դիւպլոպութեան գաւակները: Գ. — Ատեղութիւնը եւ իր հետեւորդները՝ նախանձը, բարկութիւնը: Հոգեբանական աշխատանքներու մէջ ստուգուած է այսօր որ ատեղութիւն եւ իր բոլոր ստորագելիները թոյնք կ'արտադրեն որ կը վնասեն մեր առողջութեան եւ հոգեկան կորովին ինչպէս Վ. Փոշէ ինքն ալ կ'ընդգուշէ: Դ. — Յոռեւտութիւնը՝ որով մարդ իր միջավայրին միշտ գէշ եւ թերի կողմերը կը տեսնէ, որով մարդ կը դառնայ ուրիշներու համար անհա. մակրելի եւ ինքն իրեն համար միշտ տերութեան աղբիւր: Վ. Փոշէ, սոյն թերութիւններու զարմանման համար ուռաշարկած հոգեկան առողջապահութեան կանոններու մէջ անենէն աւելի պէտքը կը շնչուէ ինքնաբեղաբարձան: Յուսային այն է որ ոչ միայն մեր Հասարակութիւնը, այլ նաեւ բարձրագոյն ծշակոյթի տէր բազմութիւ անհատներ՝ անտեղեակ են ինքնաթելադրութեան բարիներուն: Բ. գլուխը յատկացուած է մարդապան լայնու-

ղիին եւ հոն յառաջացած թոյններուն մեր հոգեկան եւ ֆիզիքական կեանքին վրայ յառաջ բերած աղետներուն վրայ: Պնդութիւնը կրնայ շատ մը հիւանդոցին վիճակներու պատճառ ըլլայ, ինչպէս Չլային խանգարումներ, մորթային խանգարումներ, եւայլն: «Պնդութեան տառապողները, աւելի ճիշդը՝ աղբայրին ինքնաթելադրութիւն ենթակաները, կ'ըսէ Վ. Փոշէ, տիտը կ'ըլլան եւ իրենք զիրենք դժբախտ կը զգան, յոյնած եւ յուսահատ կ'արթնանան, անոնց անձանթ է ապրելու հրեւումներ: Այդ պայմաններու մէջ գոնուող շատ մը աղջիկներ աճուսնանալու փափաք չեն ունենար: Եթէ անուսնան, անբաղձալի ընտանիք մը կը կազմեն եւ դժբախտ կը դարձնեն իրենց անուսնին ու շրջապատը, իրենց խեղ բնագործութեամբ եւ կամ իրենց յարատեւորէն յոյնած վիճակով...:

Հետաքրքրական է դիտել թէ ինչպէս Վ. Փոշէ կարեւորութիւն կուտայ դիմագիտութեան, զբաժանաչութեան, երբ՝ պնդութեան զարմաններու մասին խօսած ասին՝ կը թելադրէ որ ընթերցողը, կեանքի ընկերակից մը ընտրելու պահուն այդ միջոցներուն դիմէ, ինչպէս նաեւ աղիքներու լուսանկարման, հասկնալու համար իր ընկերակցին հոգեկան վիճակը: Քանի մը տարի առաջ, գիտուններ հեզանքով պիտի մտիկ ընէին այսպիսի յայտարարութիւն մը, իսկ հիմակ կը ստուգուի որ դէմքի արտայայտութեան ձեւերը, կազմախօսական տիպերը, ինչպէս նաեւ ձեւքի գծերը պատահմունքի գործ չեն, այլ խորապէս կապուած են մեր ներծորային գեղձերու գործունէութեան հետ, եւ մարդկային անձն նկարագիրը գրով արտայայտելու մասնայատուկ եղանակ մը ունի:

Փիղիքական եւ բարոյական համեմատութեան, կազմուածքի եւ նկարագրի փոխարարելութեան եւ մասնաւանդ ներծորային գեղձերուն՝ մեր կազմին, նկարագրին վրայ ունեցած գերի մասին Վ. Փոշէ կ'արտայայտուի շատ յստակ կերպով եւ երեւան կը բերէ շահեկան ըմբռնողութիւններ: Բնախօսական եւ ակադեմիական գիտնի վրայ եղած ուսումնասիրութիւնները, որոնց վրայ «Անահիտ»ի Ա. տարուն անկ քանի թիւերուն մէջ արտայայտուած էինք՝ «Ի՞նչ է կամքը» յօդուածի առթիւ, կը ստուգեն Վ. Փոշէի տեսութիւնները գոր կը պարզէ Գ. զխուռ մէջ:

«Միշտ ժպտեցէք, կամ երջանիկ ըլլալու վաք-

ժուեցէք» կ'ըսէ Վ. Փոշէ: Եթէ՛ երջանկութեան զգացուճը մեծ մասամբ ըմբռնողութիւն ճըն է, եւ ամէն մարդ իր մտայնութեան Համեմատ գաղափար ունի անոր մասին, կայ սակայն Հասարակաց չափ մը, պայման մը երջանկութեան իրական զգացման կարեւոր Հասնելու Համար: «Նաճուքը երջանկութիւն չէ, կ'ըսէ Վ. Փոշէ Գ. դիւտուն մէջ, Հաճուքի նտեսէ ըլլալ կը նշանակէ յուսովարութիւններու եւ թշուառութեան նտեսէ վազել: Ամէն բանէ գոհ ըլլալ, ամէն բանի զեղեցիկ կողմը տեսնել, ոչ մէկու մասին գէշ խօսիլ, բողոքին Հանդէպ բարեացակամ ըլլալ, ոչ մէկը քննադատել կամ բամբասել, ոչ մէկուն նախանձիլ, դէպքերը ընդունիլ առանց սրտնեղութեան եւ անէճքի, շարունակ ժպտուն դէմք մը ցոյց տալ եւ ուրախութիւնը տարածել իր շուրջը, ա՛հ՛՛ իրական երջանկութիւնը...: Երջանկութեան եւ լաւատեսութեան վարժութիւն պէտք է կատարել, այնպէս ինչպէս բարոյական եւ Ֆիզիքական մարզանքներու Համար:»

Ե. դուխը յատկացուած է Ֆիզիքական վերակրթութեան անհրաժեշտութեան: «Անկարելի է, կ'ըսէ Վ. Փոշէ, որ ձեր իմացականութիւնը եւ բարոյական ուժերը զարգանան, եթէ չգործադրէք առողջապահական կանոնները եւ չհետեւիք Ֆիզիքական կրթութեան: Ուղիղն է որ ուղղութիւն կուտայ ձեր մտային եւ բարոյական գործերուն: Արդ, եթէ ուղիղը մաքուր, թունաքեծ արիւն չտանայ, լաւ չ'աշխատիր, հետեւաբար կը խանգարուի նաեւ ձեր մտային եւ բարոյական գործունէութիւնը: Ուրեմն մտային եւ բարոյական զարգացումը՝ անկարելի է գտնել Ֆիզիքական կրթութեանէն...:» Այս առթիւ կուտայ առողջութեան եւ կենսունակութեան մասին յտակ կարծիք, ինչպէս նաեւ շնչառութեան, անդառութեան նկատմամբ կարգ մը ծանօթութիւններ եւ պատուէրներ:

Պրքին կարելու մասերէն մին է այն ուր կը խօսի ինքնատիրութեան վրայ. «Եթէ կ'ուզես տիրել աշխարհի, նախ մշակէ ետղ եւ տիրէ ինքզինքիդ» նախադասութիւնը, խորագրոյն խտացումն է այս զըլխուն: Թաջորդական էջերուն մէջ ինքնատիրութեան միջոցներու մասին խօսուած ատեն, մեծ ուժ կը տրուի մտային կեդրոնացման, որ զլիւտուր պայմաններէն մին է ներքին Հասարակչուութեան, առանց որո՛ կամք, խանդավառութիւն, սրբազամութիւն, ջանադրութիւն չեն կարող իրենց որոշ-

եալ արդիւնքը տալ, Ահա թէ ինչո՞ւ Վ. Փոշէ կ'ըսէ. «Մարդիկ Հիւանդութեան կամ զբարխտութեան կ'ենթարկուին, որովհետեւ զանց կ'առնեն իրենց մէջ պահել կշռութիւն եւ ներդաշնակութիւն: Տիեզերք զօրաւոր է, որովհետեւ եւթարկուած է կշռութիւն եւ ներդաշնակութեան»:

Պրքին վերջին դուխները յատկացուած են ինքնաթիւյարութեան եւ անոր գործնական կիրարկութեան: Հետեւեալը կրնայ գաղափար մը տալ ինքնաթիւյարութեան ուժի վրայ. «Ինքնաթիւյարութեամբ կրնաք ազդել ոչ միայն ձեր Հոգեկան, այլ նաեւ ձեր Ֆիզիքական վիճակին, ներքին գործարաններու պաշտօնավարութեան վրայ...»: Ոմանց Համար, անհաստատելի պիտի թուի երբ ըսենք թէ միլիոնապետները թիւադրութեամբ, տասնեակ տարիներ առաջ, թոքախտաւոր կ'ընէ մը արնաթքնուճող զարդիցուցած ենք, մինչ ամենագորաւոր զեղբորդ կարելի չէրաւ օգտակար ըլլալ Հիւանդին: Իսկ երբ 1923ին Փրօֆ. Պերիլեօնի կը բացատրէինք սոյն պարագան, մեզի կ'ըսէր հետեւեալը. «Այո՛, ես կը Հասկնամ, քնէածուրթիւնը յաճախ Հրաշալի արդիւնքներ կուտայ, բայց վստահ եմ որ շատ մը բժշկներ պիտի չհաւատան ձեր ըսածին...»: Այս միջանկեալ պայմաններէն կարելի է կուսնել թէ որքան Համեմուտ ենք Վ. Փոշէի ըսածներուն: Մեզի Համար մասնաւորաբար Հետաքրքրական եղաւ տեսնել, գրքին վերջին մասին մէջ տեղ մը, որ Հեղինակը կը խօսի անհաստական մագնիսականութեան մասին: «Անհաստական մագնիսականութիւն կը կոչուի այն կարողութիւնը, կ'ըսէ Փոշէ, որու շնորհիւ շտտեր իրենց նմաններուն վրայ կ'ազդեն եւ տեսակ մը չ'մայր տակ կը պահեն գանձը: Այս յատկութիւնը կենքի մէջ յաջողութեան Հիմնական պայմանն է: Չեմ կարծեր որ ատիկա մասնաւոր Հեղանկութիւն մը (Nauide) արդիւնքը ըլլայ, թէեւ անկարելի ալ չէ: Ամէն պարագայի մէջ ինքնաթիւյարութեամբ կարելի է ձեռք բերել եւ զարգացնել զայն:»

Պրքին եղբակցութիւնը խտացումն է նախորդ էջերուն:

Ահա ինչ որ կարելի է ընել գրքին լաւ կողմերուն մասին: Աւա՛ղ, ինչպէս ամէն վարպետի,

նոյնպէս Փոռէի այս գործին մէջ կան Հակասական կէտեր. տեսութիւններ եւ գաղափարներ որ ծիակողմանի դիտուած են եւ դասական կաղապարի մէջ ձուլուած: Վ. Փոռէ կը պատկանի Պէրիյօնի զըպ-րոյցին, եւ կամիմ կուտայ անսահման վարկ: «Մարդը ինքն իսկ կը դարբնէ իր ճակատագիրը» կ'ըսէ Փոռէ, Հակառակ անոր որ շատ լարծուն եւ խախուտ հոդի վրայ կառուցուած է այս հարցը: Ինձ կը թուի թէ Վ. Փոռէ չէ հետեւած Հոգեգան-ցական (métapsychique) գիտութիւններու վերջին նուաճումներուն: Խոր Հակասութիւն կայ Հետեւեալ խօսքերուն մէջ, «Ճակատագիրը քեզմէ, այսինքն խառնուածքէ կախուած ունի, խառնուածքը զուգադրութիւնն է ֆիզիքական կազմուածքի եւ նկարագրի, նկարագիրը սովորութիւններէ բաղկացած է, սովորութիւնները արդիւնք են միեւնոյն գործերու եւ միեւնոյն մտածումներու կրկնութիւններուն: Հակ' գործերուդ եւ մտածումներուդ վրայ եւ պիտի դարբնես ճակատագիրը»: Ստորջ է թէ ճակատագիրը ստուածը մեծ մասամբ կախուած ունի ֆիզիքական կազմէն եւ նկարագրէն. բայց այս վերջինները աւելի ներծորային գեղձերու ազդեցութեան տակ են

քան թէ կամքին: Ուրեմն մեր ուզած ձեւով ի գորու չենք զանոնք բարեփոխելու, քանի որ ժառանգականութիւնը նաեւ Հոն դեր ունի, ասանց նկատի առնելու որ ճակատագրի դարբնումին մէջ ոչ միայն մեր ֆիզիքականն ու նկարագրի, այլ անոնցմէ շատ աւելի արտաքին պատճառներն են որ գեր ունին: Ինքը՝ Վ. Փոռէ կը խոստովանի գայս արգէն երբ կ'ըսէ՝ «Կեանքի մէջ յաջողելու Համար. պարագաներուն տէրը պէտք է ըլլալ...»: Իսկ եթէ պարագայ չներկայանայ, ինքնատիրութիւնը անբաւական է յաջողելու Համար: Ձեռն գիտեր թէ ինչն է՞ Վ. Փոռէ նկատի չ'ունենար անհատէ դուրս գոյութիւն ունեցող արտաքին բազմաթիւ պատճառները: Թերեւս իրաւունք ունի: Իր Համոզման եղանակները, նոյն իսկ սխալ անկիւնէ դիտուած, հաւանաբար աւելի բարիք ընեն քան թէ ստուգուած կարգ մը ճշմարտութիւնները: Բայց զիտակից եւ ճշմարտութեան սիրահար գասկարգի Համար, Հակառակ այս կարգի սքանչելի դրբերու գոյութեան, երջանկութեան գաղափարը ունի դեռ իր մեծ հարցականը:

Փարիզ ՏՊՔԹ ՄԻՆԸՆԱ Կ. ՔԷՇԵՆԵԱՆ

== Բ Ր Ո Ն Ի Կ ==

Աղբքսանդր Աբելեանն ստացած մէկ նամակէ կ'իմանամ, խորին ցաւով, որ Գէորդ Չուբար յանկարծամահ է եղեր սրտի պայթումէ: Նոր Նախիջեւանի հին ու կարեւոր հայ գաղութէն ըզբսած ամենէն յարգելի եւ համակրելի դէմքերէն մին էր ան, վաղուց ծանօթ ու գնահատուած ամբողջ Կովկասի մէջ՝ իբր հանրային գործիչ եւ իբր զբոս: 1908ին Էջմիածնի եկեղեցական ժողովին, ուր Իզմիրլեան կաթողիկոս ընտրուեցաւ եւ ուր Գէորդ Չուբար կը մասնակցէր իբր՝ նոր Նախիջեւանի պատգամաւոր, անձամբ աննչցայ զինքը. եւ իր ջերմ ու խոհական ազգասէրի, իր ազնիւ, նրբացած ու արտաքին մարդու տիպարը, զոր

շատ սիրեցի, անմոռանալի հրապուրով մը մտքիս մէջ կենդանի մնացած է:

Ան խանդավառ տարփաւոր մըն էր դրականութեան եւ արուեստի. նոր Նախիջեւան այցելող մեր ընդոր արուեստազէտներն իր մէջ գտած են ջերմ բարեկամ մը եւ պաշտպան մը: Եւ ինքն իսկ զբազէտի սիրուն ու համեղ տաղանդ մը ունէր. զրած է բազմաթիւ նորավէպեր եւ քանի մը վէպեր, ուր երեւան կուզան պատմուածքի հակիրճ ու կենսաբոս ձեւ մը, իրապաշտ դիտողի տեսիլներ՝ յաճախ ոռմանութիկ թրթռուն գգայնութեամբ մը ողբերուած, և իրեն յատուկ ջղուտ, պարզ, հոծ ոճ մը: Այդ գրուածքներէն մաս մը հատորնե-